

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК У СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ

Практичне оволодіння іноземною мовою неможливе без формування мовленнєвих навичок та вмінь. Ця умова висуває проблему навичок та особливо мовленнєвих навичок у методиці викладання іноземних мов на перший план. На важливість роботи над лексикою у процесі оволодіння іноземною діяльністю вказується у дослідженнях В.А. Бухбіндера, С.Ю. Ніколаєвої, Ю.І. Пасова та ін. У методичній літературі зазвичай психологічне визначення навичок як автоматизованих компонентів умінь, “єдності автоматизму та усвідомленості, стійкості та рухливості, фіксованості та лабільності...”[5] переноситься і на мовленнєві навички. При цьому частіш за все навичка визначається як операція чи дія, яка здійснюється автоматизовано. Але навичку не можна ототожнювати ні з операцією, ні з дією, оскільки операцію та дію можна відчужити від конкретного діяча і розглядати як компонент діяльності, як її елемент, а навичка завжди зв’язана з суб’єктом, з його можливостями. Саме тому навичка не є ані операцією, ані дією, але дає можливість автоматизовано здійснювати дію, яка включена в усвідомлену здійснювану діяльність [6].

Навичка має різноманітні характеристики. Безумовними серед них є, на наш погляд, по-перше, автоматизованість. Навичка спрацьовує підсвідомо, швидко, залишаючись фактично поза рамками самоконтролю аж до появи продукту здійснюваної дії. Поява ознаки свідомості у визначенні навички фактично перекреслює саме

визначення. Свідомість простежується тільки у процесі становлення.

Другою характеристикою навички можна вважати репродуктивність в тому значенні, що прояв навички є завжди відтворенням засвоєного, сприйнятого [4].

Третьою характеристикою навички цілком справедливо називають стійкість, що призводить до добре відомої міжмовної та внутрішньомовної інтерференції, коли новоутворена навичка стикається з уже сформованим.

Четвертою характеристикою навички є її самостійність, яка полягає в тому, що зв’язок навички з однією конкретною діяльністю відносний. Уже сформована навичка може бути використана і при здійсненні іншої діяльності.

П’ятою характеристикою навички можна вважати її обумовленість. Це означає, що навичка починає функціонувати тільки в тому випадку, коли здійснений її “запуск”. Запуском може бути команда вчителя (назви модальні дієслова), реальна мовленнєва ситуація (доповідь про останні події в країні) та інше, що визначається зв’язками автоматизованих дій.

Перераховані характеристики справедливі, очевидно, для будь-якої елементарної навички. Мовленнєва навичка є більш важкою. Мовленнєва навичка не елементарна, вона функціонує у процесі в мовлення, а тому включає в себе і вимову (чи техніку письма та орфографію) та використання лексичних одиниць та граматичних форм. Іншими словами, мовленнєву навичку відрізняє

комплексність. Вона складається з навичок вимови, лексичних та граматичних елементарних навичок. Крім того, мовленнєву навичку характеризує мовна насиченість: вона завжди оперує лексичними одиницями, граматичними формами.

Отже, якщо елементарна навичка характеризується автоматизованістю, репродуктивністю, стійкістю, самостійністю та обумовленістю, то мовленнєва навичка має також додаткові характеристики: комплексність та мовну насиченість.

Дана стаття розглядає проблему формування лексичних навичок, які є компонентом мовленнєвих навичок. Проте лексичних навичок не існує без лексичних одиниць, і ця обставина ніби говорить про їхню мовну насиченість – прерогативи мовленнєвих навичок. Щоб уточнити це питання, спробуємо з'ясувати сутність лексичної навички.

Частіше всього з лексичною навичкою пов'язують декілька операцій: сполучення лексичних одиниць одна з одною, виклик слова, слововживання, словоутворення та ін. Така кількість операцій не може відповідати одній елементарній навичці. Та й самі операції, що пропонуються, не завжди входять в поняття лексична навичка. Що таке операція сполучення лексичних одиниць одна з одною? Звичайна граматична дія, автоматизувати яку можна в результаті формування граматичної навички. Що таке словоутворення, яке має місце в мовленні тільки при дуже високому рівні володіння мовою? Це уже незвичайна дія, яка здійснюється свідомо, а тому повинна бути віднесена до розряду умінь, які включають лексичні та граматичні навички.

Отже, прерогативою лексичної навички залишається виклик слова чи

“слововживання”. І одне, і інше зводиться до своєчасної появи в пам'яті студента відповідної лексичної одиниці, а інколи і словосполучення та готової фрази для їх використання в мовленнєвому спілкуванні. Мовленнєва одиниця може пропонувати себе механізмам мовлення для ідентифікації сприйнятого графічного чи звукового комплексу при читанні чи аудіюванні, але також із метою її включення в усне чи писемне мовлення. Тому слід мати на увазі, що лексичну навичку можна визначити як можливість автоматизовано викликати з довгочасної пам'яті еталон слова, словосполучення, готової фрази для вирішення комунікативної задачі.

Говорячи про лексичну навичку, слід мати на увазі не просто мовну насиченість, а й її мовну сутність, тому що лексична навичка не є артикуляційною чи моторною операцією з використанням одиниць мови, а нічим не опосередкованою мовленнєвою операцією. Як при рецептивних видах мовленнєвої діяльності, так і при продуктивних, лексична навичка забезпечує лише виклик з довгочасної пам'яті еталону слова, словосполучення чи готової фрази. І для самої навички все одно, чи буде цей еталон використаний для визначення сприйнятої одиниці мовлення, чи для його включення в мову.

Вищесказане дозволяє зробити висновок: якщо сутність лексичних навичок полягає в самих лексичних одиницях, то і формування лексичних навичок визначається особливостями лексичних одиниць.

Будь-які лексичні одиниці, стійке словосполучення чи готова фраза закріплюються в пам'яті людини як звуковий чи графічний комплекс, пов'язаний з реальними чи уявними

об'єктами оточуючої нас дійсності. Звідси різноманітність зв'язків лексичної одиниці, які в значній мірі визначають процес формування лексичних навичок.

Найбільш важливими для щоденної розмови є денотативні (семасіологічні) зв'язки лексичних одиниць. Денотативні зв'язки – це зв'язки лексичної одиниці з об'єктами дійсності. Так слово *хліб* ми пов'язуємо спочатку з куснем хліба, який здатний втамувати наш голод, потім з батоном, який ми купуємо в булочній, і, нарешті, з неозорими полями Батьківщини, на яких його вирощують і який символізує благоустрій суспільства. Перетворення зв'язків з предметами (кусень хліба, булка) в абстрактні зв'язки з поняттями можна розглядати як виникнення в доповнення до денотативних сигніфікативних зв'язків. Шлях від великої кількості конкретних денотативних зв'язків до абстрактних сигніфікативних є звичним шляхом розвитку мислення мовця. І рівень такого розвитку краще всього визначається наявністю стійких сигніфікативних зв'язків.

Не менш важливими для щоденної розмови є і ситуаційні зв'язки, тобто зв'язок лексичної одиниці, а скоріше готової фрази з тією ситуацією, в якій вони використовуються. В залежності від конкретної ситуації та її учасників ми говоримо: *Здрастуйте! Добрий вечір! Привіт! Здоров'я бажаю! Ласкаво просимо! Будьте як вдома!* і т.д. Використовуючи готові фрази, ніхто з нас не задумується про значення окремих слів. Говорячи: *До ваших послуг!*, ми маємо на увазі не наше бажання стати до когось на службу, а висловлення ставлення до людини. Словосполучення *Слава Богу!* свідчить про відчуття задоволення у зв'язку з тим чи іншим повідомленням чи дією, а не про звертання до релігійних реалій.

Крім того, в процесі оволодіння рідною мовою формуються і семантичні зв'язки, які визначаються семантичним полем, що утворюється в рамках тієї чи іншої сфери спілкування та конкретних інтересів суб'єкта. Семантичне поле вміщує лексичні одиниці та їх сполучення, які забезпечують вільну розмову в однотипних ситуаціях та в межах конкретної сфери компетентності. Семантичне поле стимулює до роботи відповідний лексичний запас за наявності потрібного рівня готовності формулювати свої думки в даній ситуації і в даній сфері спілкування. Так, ми легко обговорюємо нагальні проблеми щоденного життя оскільки необхідне для цього семантичне поле створюють оточуючі нас співрозмовники та засоби масової комунікації. Нам складно підтримувати розмову про фізіологію артриту, можливості надпровідності чи фрїстайлу, поки не збагатимо своє мовлення системою лексичних засобів (семантичне поле), яке уже створене у спеціалістів у сфері медицини, фізики чи спорту.

Основу семантичної системи створюють іменники, здатні означати основні об'єкти даної сфери спілкування. Іменники семантичного поля безумовно доповнюються дієсловами, які зв'язують ці іменники, та прикметниками, які означають їхні характеристики. Так, якщо уже створено семантичне поле *футбол*, то в розпорядженні комунікантів знаходяться не тільки слова: *м'яч, гол, захисник, суддя* і т.д., але і словосполучення: *забити м'яч, важкий м'яч, пропустити м'яч, відбити м'яч, вибити м'яч, круглий м'яч, легкий м'яч* та ін. Самостійні спроби позначити дію, для яких у вас не має готових мовних засобів і тим більше семантичної системи, рідко приводять до успіху.

Денотативні, сигніфікативні, ситуаційні і семантичні зв'язки визначають функціонуючі лексичні одиниці в мовленні рідною мовою. Далеко не всі лексичні одиниці рідної мови засвоєні її носіями в поєднанні всіх перерахованих зв'язків. Можна розказати, що ваша колега по роботі страждає стенокардією, але погано уявляти собі, що це за хвороба. Можна говорити про переговори офіційних осіб своєї країни з державним секретарем США, не знаючи конкретно, що це за посада в ієрархії американської адміністрації. Ці приклади свідчать про наявність у комуніканта ситуаційних та семантичних зв'язків з лексичними одиницями стенокардія та державний секретар США і про відсутність денотативних та сигніфікативних зв'язків. Частина слів ми легко використовуємо в знайомій ситуації чи в звичному контексті, але при цьому не уявляємо, що вони означають.

Отже, спілкування рідною мовою забезпечує денотативні, сигніфікативні, ситуаційні та семантичні зв'язки лексичних одиниць, причому з частиною слів та словосполучень можуть бути тільки ситуаційні та семантичні зв'язки.

При вивченні іноземної мови засвоєння лексичних одиниць обумовлюється становленням не стільки денотативних і ситуаційних зв'язків, на що націлена більшість вправ початкового етапу, скільки – знакових зв'язків. Знаковими зв'язками називають зв'язок між іноземною лексичною одиницею та її еквівалентом (чи квазіеквівалентом) у рідній мові. Знакові зв'язки утворюються спонтанно та незалежно від методу чи принципів навчання. Вони утворюються, оскільки в пам'яті студентів більшість об'єктів оточуючого світу вже опосередковані знаками (лексичними одиницями)

рідної мови, які складають вторинну матеріальну систему. Первинною матеріальною системою є для людини конкретні матеріальні об'єкти дійсності і зв'язки між ними. Елементи вторинної матеріальної системи і є наділені функцією “зберігання” елементів ідеальної системи та позначення понять, які її складають. Нові знаки не можуть бути засвоєні незалежно від елементів вторинної матеріальної системи. Процес оволодіння новими знаками є перш за все процесом створення знакових зв'язків між лексичними одиницями іноземної мови, які знову поповнюють систему, та уже сталими лексичними одиницями рідної мови. Цей процес може бути спонтанний, некерований, що ускладнює становлення лексичних навичок, він може бути керованим, якщо знакові зв'язки створюються цілеспрямовано.

Отже, розгляд зв'язків, які супроводжують лексичні одиниці, дозволяє виділити денотативні, ситуаційні, сигніфікативні та семантичні зв'язки, що загалом забезпечують функціонування лексичних навичок рідної мови, а також знакові зв'язки, які переважно визначають становлення іншомовних лексичних навичок. Роль знакових зв'язків у формуванні іноземних лексичних навичок тим більша, що в основному через знакові зв'язки стверджуються і всі інші зв'язки іноземної лексичної одиниці.

Іноземна лексична одиниця набуде автентичних денотативних зв'язків тоді, коли будуть чітко обумовлені межі її значення в порівнянні з межами значення умовно – еквівалентної одиниці рідної мови.

Іноземна лексична одиниця набуде автентичних, сигніфікативних зв'язків тільки тоді, коли студент отримає повні вичерпні фонові знання, які

розкривають її національно-культурний компонент і відмежовують її від квазіеквівалентних одиниць рідної мови.

Іноземна одиниця мовлення здатна набути ситуаційних зв'язків у разі встановлення міцних знакових зв'язків зі своїм еквівалентом у рідній мові.

Іноземна лексична одиниця увійде у відповідну семантичну систему (набуде семантичних зв'язків) тільки за умови спрямованого в цьому значенні відбору мовного матеріалу і домінуючого використання вправ, які формують знакові зв'язки між

еквівалентними словосполученнями двох мов.

Таким чином, ефективність формування іншомовних лексичних навичок перебуває в прямій залежності від чіткого розуміння студентами співвідношення одиниць мовлення двох мовних систем в практичному плані, що передбачає цілеспрямоване створення іноземних семантичних полів і становлення знакових зв'язків нових лексичних одиниць в умовах мовленнєвого спілкування та використання перекладних вправ для засвоєння іншомовних словосполучень та готових фраз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухбиндер В.А. Работа над лексикой // Основы методики преподавания иностранных языков. – К., 1986. – 336 с.

2. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. – М., 1989. – 219 с.

3. Леонтьев А.Н. Слово в речевой деятельности. – М., 1965. – 245 с.

4. Николаева С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К., 1999. – 320 с.

5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб., 1999. – 720 с.

6. Пассов Е.И. Основы методики преподавания иностранным языкам. – 1977. – 216 с.

Подано до редакції 22.01.07

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассмотрены сущность лексического навыка и проблемы формирования эффективности формирования лексических навыков, которые иноязычных лексических представляют собой компонент навыков. Раскрывается

SUMMARY

The article deals with the problems of forming lexical skills which are considered a component of speech skills. The essence of lexical skills and effectiveness of forming foreign language lexical skills are analyzed in the article.